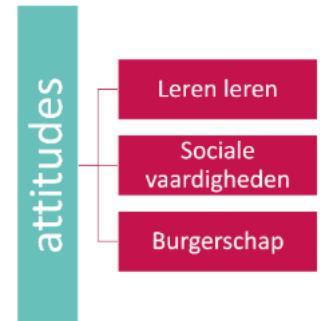

Visietekst burgerschap

Inleiding

De doelenset burgerschap concretiseert een onderdeel van de vakdiscipline ‘**attitudes**’ (zie *figuur 1*). De minimumdoelen in deze vakdiscipline splitsen we op in drie volwaardige doelensets: burgerschap, sociale vaardigheden en leren leren (*Onderwijsdoelen*, z.d.). De keuze voor een aparte, volwaardige doelenset burgerschap vloeit voort uit de centrale plaats die (actief) burgerschap krijgt in het **eigen onderwijsproject** van het GO!, het PPGO! (Pedagogisch Project, z.d.). (Actief) Burgerschap betekent een actieve en positieve bijdrage leveren aan de samenleving vanuit de **waarden** van het GO!, in het bijzonder respect, openheid, gelijk(waardig)heid, oprechtheid, engagement en betrokkenheid.

Figuur 1: opsplitsing vakdiscipline 'attitudes'

Voor het GO! betekent **actief burgerschap** dat burgers op een actieve en geïnformeerde manier mee vorm geven aan de samenleving en aan hun plaats binnen die samenleving. **Kritisch nadenken, democratisch handelen en actief participeren** zijn daar een deel van. We willen leerlingen begeleiden om kritische en **verantwoordelijke burgers** te worden die **gemeenschapszin** hebben, die zorg dragen voor anderen en opkomen voor zichzelf, voor hun directe omgeving én voor de volledige gemeenschap. We willen burgers vormen die opkomen voor een rechtvaardige samenleving. Een samenleving, waarin mensen elkaar écht ontmoeten op basis van **gelijkwaardigheid en wederzijds respect**, waarin we niet uitgaan van verschillen, maar van wat mensen verbindt (Actief Burgerschap, z.d.).

Doelen

Deze vakdiscipline is veel meer dan de andere vakdisciplines waardengedreven en geworteld in het **pedagogisch project van het GO!** (PPGO!). Deze doelenset bevat dan ook, in tegenstelling tot andere vakdisciplines, vooral **gebruiken-** en **engageren-**doelen. Toch is ook hier de onderliggende kennis cruciaal. Om aan de samenleving te kunnen participeren als actieve burger zijn de **begrijpen-**doelen van onder andere de democratische waarden, van hoe leerlingenparticipatie georganiseerd wordt, van de verschillende bestuurlijke niveaus of van de universele rechten van de mens nodig. De elementen van de **burgerschapsboost** vind je ook terug in de doelenset burgerschap.

De minimumdoelen (MD) maken onderscheid tussen wat leerlingen moeten bereiken en nastreven en dit op het populatie- of individueel niveau. Voor **kleuters** zijn de doelen voor burgerschap na te streven op populatieniveau (zie *figuur 2*). In het **vierde leerjaar** (L4) en het **zesde leerjaar** (L6) is het de bedoeling dat leerlingen de minimumdoelen **bereiken** op populatieniveau.

	Kleuter (5-6 jaar)	Vierde leerjaar (9-10 jaar)	Zesde leerjaar (11-12 jaar)
Na te streven MD populatie-niveau	- Nederlands (m.u.v. woordenschat en luisterbegrip) - Wiskunde (m.u.v. getalbegrip) - Geschiedenis - Aardrijkskunde - Wetenschap en techniek - Lichamelijke opvoeding - Muzische vorming - Sociale vaardigheden - Burgerschap - Leren leren		
Te bereiken MD populatie-niveau	- Nederlands: - Woordenschat - Luisterbegrip - Wiskunde: - Getalbegrip	- Nederlands - Wiskunde - Geschiedenis - Aardrijkskunde - Wetenschap en techniek - Lichamelijke opvoeding - Muzische vorming - ICT - Sociale vaardigheden - Burgerschap - Leren leren	- Geschiedenis - Aardrijkskunde - Wetenschap en techniek - Lichamelijke opvoeding - Muzische vorming - ICT - Frans - Sociale vaardigheden - Burgerschap - Leren leren
Te bereiken MD individueel niveau			- Nederlands - Wiskunde

Figuur 2: overzicht na te streven en te bereiken minimumdoelen

Opbouw

Elke doelenset bouwt systematisch vakspecifieke inhoud op vanuit de minimumdoelen. Hierdoor verwerven leerlingen niet alleen feiten, maar ook de manier waarop kennis tot stand komt, deze versterkt en getransfereerd kan worden. In figuur 3 vind je de opbouw van de doelenset burgerschap.

Democratische samenleving
Maatschappelijke basiswaarden
Maatschappelijk participatie: actief burgerschap
Politieke instellingen
Identiteit en diversiteit
Duurzaam samenleven
Zelfstandig kritisch denken en constructief dialogeren
Maatschappelijke vraagstukken

Figuur 3: opbouw doelenset burgerschap

GO! doelen

Ongeveer **twintig procent** van de doelen in de doelenset burgerschap zijn **GO! doelen**. Bij burgerschap zijn deze vooral toegevoegd omdat ze voortkomen uit het DNA van ons **pedagogisch project** en inspelen op **actuele maatschappelijke ontwikkelingen**. Bij de rubriek democratische rechtsstaat zijn een aantal GO! doelen toegevoegd, bijvoorbeeld doel **BU.019: herkennen andere bestuursvormen dan democratie**. Bij sociaal bewogen burgerschap zijn er ook een aantal doelen toegevoegd rond het herkennen van taken en tonen van een

verantwoordelijke houding in een groep (BU.084-BU.085). Daarnaast wordt dit ook doorgetrokken naar het bijdragen aan initiatieven die het samenleven op school en in de buurt willen bevorderen (BU.087). Bij het subthema 'politieke instellingen' voegden we vooral doelen toe voor de volledigheid. Bijvoorbeeld de doelen over de Europese Unie en het belang van internationale samenwerkingen (BU.095-BU.097). Daarnaast zijn er ook GO! doelen bij de rubriek 'positief omgaan met diversiteit', hier gaat het over gedeelde waarden en normen in de klas en samenleving en de verschillen tussen seksuele geaardheid en gender. Als laatste is het onderwerp 'zelfstandig kritisch denken en constructief dialogeren' volledig GO! gekleurd. Zaken zoals wereldburgerschap en mondiaal bewustzijn, kritisch denken, omgaan met conflicten en spanningen, en constructief dialogeren krijgen hier een plaats (BU.137-BU.148).

Horizontale samenhang: binnen de doelenset

De **horizontale samenhang binnen de doelenset** burgerschap herken je aan de hand van vlaggen en schakels. Een heel belangrijke link wordt gelegd tussen de rubriek 'afspraken en regels' en 'conventioneel burgerschap: afspraken, regels en inspraak'. Hier zijn de doelen heel sterk met elkaar verweven. De **begrijpen**-doelen worden in de rubriek 'afspraken en regels' toegelicht, terwijl de **gebruiken**- en **engagement**-doelen bij de rubriek 'conventioneel burgerschap: afspraken, regels en inspraak' staan. Daarnaast hangen bijvoorbeeld de rubrieken 'rechten en plichten' en 'kinder- en mensenrechten' ook sterk samen. Ook de doelen rond identiteitsvorming en positief omgaan met diversiteit kennen een sterke samenhang.

Horizontale samenhang: over doelensets heen

Er is een sterke **horizontale samenhang** tussen de doelenset burgerschap en de doelenset **sociale vaardigheden**. Deze kunnen we treffend duiden met de baseline van ons pedagogisch project: samen leren samenleven. Burgerschap levert de doelen voor het onderdeel 'samenleven', terwijl sociale vaardigheden eerder de doelen voor het onderdeel 'samen leren' levert. Daarnaast kan er ook een link gelegd worden naar **leren leren**, bijvoorbeeld bij het samenwerken in groep. Ook tussen **geschiedenis** en burgerschap is er nauwe samenhang, bijvoorbeeld bij de doelen rond de democratische rechtsstaat of kinder- en mensenrechten. **Nederlands** is eveneens een doelenset waar mee gelinkt kan worden, zoals de leerlijn rond 'kritisch denken en constructief dialogeren' of het doel BU.073: *voeren een noodoproep uit*.

Verticale samenhang

De verticale samenhang van deze doelenset is zowel spiraalsgewijs als concentrisch opgebouwd. De **spiraalsgewijze opbouw** wordt gekenmerkt door het telkens opnieuw aanbieden van dezelfde concepten, maar steeds complexer en abstracter (Clark & Bruner, 2010; Bruner, 2000). De leerlijn rond verkiezingen is hier een voorbeeld van. Eerst leren de leerlingen het principe van een stemming, dan de functie van verkiezingen en later belangrijke principes bij democratische verkiezingen (BU.014-BU.017). Het concept democratie en verkiezingen worden naarmate de leerlijn vordert meer specifiek en complexer.

De doelenset is ook **concentrisch opgebouwd**. Dit wil zeggen dat de inhoud van de doelen ook breder wordt. Een voorbeeld hiervan zijn de doelen rond 'afspraken en regels'. In de eerste plaats zullen leerlingen dit illustreren in de klas en de school, maar later wordt dit uitgebreid naar spelafspraken en afspraken en regels voor het samenleven (BU.001-BU.004) (Concentric & Spiral Approach Of Curriculum Organization, 2025; Thijs & van den Akker, 2009).

Begeleiding

In functie van brede basiszorg is het van belang dat je als leraar verschillende vaardigheden en attitudes in kaart kan brengen van de leerlingen. Als eerste is het belangrijk om een zicht te krijgen op de **communicatieve vaardigheden**. Kunnen de leerlingen hun meningen verwoorden, luisteren naar anderen en vragen stellen? Ten tweede is het een meerwaarde dat je zicht krijgt op de **sociale vaardigheden** van de leerlingen: hoe werken ze samen en hoe gaan ze om met conflicten? Daarnaast kan je het **kritisch denken** en de **probleemoplossende vaardigheden** van de leerlingen ook in kaart brengen: kunnen ze informatie beoordelen, perspectieven vergelijken en oplossingen bedenken voor groeps-of klasproblemen?

Naast deze vaardigheden spelen ook nog een aantal **houdingen** een rol, zoals respect en empathie, verantwoordelijkheidszin of betrokkenheid en participatie bij de leerlingen. Ook het zelfbeeld en de zelfreflectie bij leerlingen spelen hierbij een rol.

Vormgeving onderwijsleerproces

Actief burgerschap ontwikkelen, beperkt zich niet tot een of twee uurtjes per week, maar het gebeurt de hele week, het **hele schooljaar** lang. We zijn ervan overtuigd dat actief burgerschap een **plaats verdient in elk vak**, al lenen vakken als Nederlands, geschiedenis en de levensbeschouwelijke vakken zich vanuit hun inhoudelijke invulling bij uitstek tot het expliciet thematiseren van burgerschap.

Het is belangrijk dat de doelen in **evenwicht** worden aangeboden. Doelstellingen met een duidelijke kennisopbouw (begrijpen-doelen) moeten systematisch en expliciet worden aangeleerd, daarnaast moeten de leerlingen volop de kans krijgen om burgerschapsvaardigheden en -attitudes te oefenen in de klas en op school. Zo ontstaat er een samenhangend leertraject waarin weten, **begrijpen, gebruiken en engageren** elkaar versterken. De klas en school bieden immers veel oefenkansen om verantwoordelijkheid te leren opnemen in groep, om te leren participeren, om constructief in dialoog te leren gaan en constructief conflicten te leren oplossen. Je kan lesgeven over het belang van verkiezingen en participatie, en hoe de democratie georganiseerd is in onze democratische rechtsstaat, maar als je de leerlingen op school niet laat oefenen met leerlingenparticipatie zal die 'kennis' weinig bijdragen aan hun democratische ingesteldheid.

Daarnaast biedt een sterke **verbinding tussen de school, buurt en gemeente** rijke leerkansen voor actief burgerschap en wereldburgerschap: wie in de eigen omgeving kan meewerken aan echte problemen, ontwikkelt vaak een diepere democratische ingesteldheid (Kruit, 2018). Concreet betekent dit dat veel burgerschapsdoelen via eigen thema's en projecten en via het dagelijkse 'samen leren samenleven' in de klas en op school bereikt kunnen worden.

Als leraar speel je hierin een sleutelrol als **rolmodel** (stimuleren van actieve verwerking via modelleren). Door zelf respectvol, open, participatief en rechtvaardig te handelen, toon je wat democratische waarden in de praktijk betekenen. Hoe je als leraar omgaat met meningsverschillen, beslissingen neemt of fouten bespreekbaar maakt, is minstens zo leerrijk als de inhoud van de lessen zelf. Jouw houding als leraar vormt dus een levend voorbeeld van burgerschap, elke dag opnieuw (Kruit, 2018).

Voor verdere inspiratie of ondersteuning kan je terecht in de **M&M toolkit burgerschap** en de **didactische fiche burgerschap** (*Instrumenten, Standpunten en Visieteksten*, z.d.).

Opvolging

Burgerschap kan op verschillende manieren opgevolgd worden. Bij de **begrijpen**-doelen, zoals politieke instellingen of betekenis van verkeersborden, kan een **klassieke pen-en-papier-toets** zinvol zijn om na te gaan of leerlingen hierover de nodige kennis hebben. Daarnaast kan je vooral gebruikmaken van **observatie en reflectie** (zelfevaluatie) om de **gebruiken-** en **engageren**-doelen op te volgen. Als leraar observeer je hoe leerlingen zich gedragen in de klas en op de speelplaats: luisteren ze naar elkaar, lossen ze conflicten op, nemen ze verantwoordelijkheid? Daarbij kunnen observatielijsten of rubrics met concrete gedragsindicatoren helpen. Reflectie van de leerlingen is ook belangrijk. Dit kan je vormgeven aan de hand van gespreksrondes, reflectieboekjes of korte evaluatievragen (vragen stellen). Zo denken de leerlingen na over hun eigen handelen. Verder kan er ook aan de hand van praktische opdrachten (betekenisvolle taken) of **projectmatig leren** bekeken worden of de leerlingen de doelen bereiken, bijvoorbeeld bij een debat of groepswork. Wanneer een project aansluit bij specifieke doelen van burgerschap, zoals verkiezingen, kunnen de doelen expliciet geëvalueerd worden. Deze **geïntegreerde aanpak** maakt het mogelijk om burgerschapscompetenties op een evenwichtige en authentieke manier in kaart te brengen, eventueel ondersteund door een schoolbreed instrument zoals de **burgerschapsbooster**.